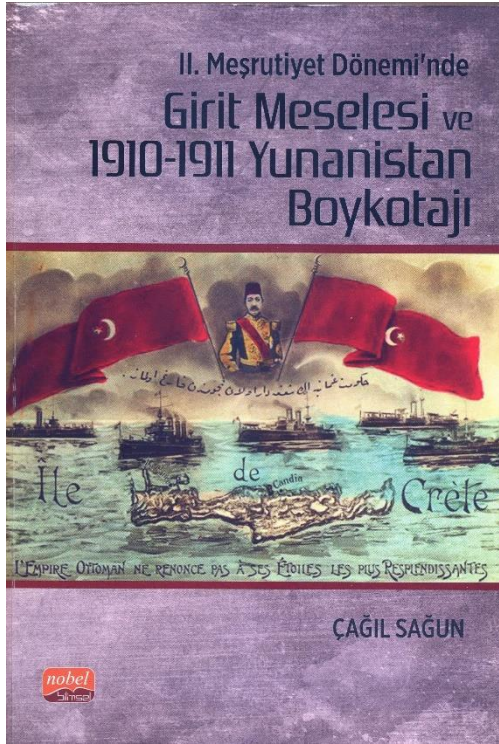

Çağıl Sağun, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Girit Meselesi ve 1910-1911 Yunanistan Boykotajı*, Nobel Kitap, Ankara 2023, 406 Sayfa, ISBN: 978-625-393-348-7.

Erdem ÇANAK*

Ege Denizi'nin güneyinde yer alan Girit adası, 8.259 km büyüklüğündedir. Asya, Avrupa ve Afrika gibi dünyanın üç eski kara parçası arasında yer alan ada, Akdeniz ve Anadolu hâkimiyeti açısından stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca idaresi birçok defa el değiştirmiştir. Adaya hâkim olan devletlerden birisi de Osmanlı Devleti'dir. Osmanlılar, Akdeniz'de ele geçirdiği son toprak olan adayı fethederek hem Akdeniz hâkimiyetini pekiştirmek hem de bölgeden gelecek tehlikelere karşı Anadolu'yu güvence altına almak istemiştir. Fakat bu fetih bir hayli zor olmuştur. Zira 1645 yılında başlayan sefer 1669

yılında tamamlanabilmiştir. Böylece ada, 24 yıl süren kuşatma sonrasında Türk toprağı haline gelmiştir. Ancak fethin bu kadar uzun sürmesi Osmanlı'nın zayıflığını da tüm dünyaya göstermiştir. Osmanlı aslında kısa süre içerisinde adaya çıkarak Hanya Kalesi'ni ele geçirmiş, hatta ilk etapta

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: orcid.org/0000-0002-7856-3802, E-posta: erdem_canak@hotmail.com.

elde ettiği başarılar da fethin kısa sürede tamamlanacağını işaret etmiştir. Fakat Venedik'in Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alarak denizden yardım gönderilmesini engellemesi sürecin uzamasına yol açmıştır.

Fethin tamamlanmasıyla birlikte ada, merkezi Kandiye olmak üzere imtiyazlı bir eyalet haline getirilerek Kandiye, Hanya ve Resmo sancaklarına ayrılmıştır. Ayrıca fetihten sonra Anadolu'dan nakledilen nüfusla birlikte demografik olarak da kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Müslüman nüfusun hızla artmasına bağlı olarak da cami, mescit, tekke gibi eserler inşa edilmiştir. Osmanlı idaresinde uzun süre sakin ve huzurlu bir dönem geçiren ada, Fransız İhtilali sonrasında yayılan milliyetçilik düşüncesiyle birlikte uluslararası güçlerin rekabet ettiği bir oyun sahası haline gelmiştir. Çağıl Sağun da *II. Meşrutiyet Döneminde Girit Meselesi ve 1910-1911 Yunanistan Boykotu* adlı çalışmasında adanın uluslararası bir soruna dönüşerek Osmanlı'nın elinden çıkışını incelemektedir. Yazarın doktora tezi olarak hazırladığı çalışmanın odak noktasını 1908-1911 yılları arasında yaşanan olaylar ile 1910-1911 yılları arasında Yunanistan'a yönelik uygulanan boykot oluşturmaktadır. Bu bağlamda yazar, dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal olayları çerçevesinde ve neden-sonuç ilişkisi bağlamında konuyu tahlil etmiştir. Ancak adanın elden çıkmasını sadece bir toprak kaybı olarak görmemek gerekir. Zira yaşanan kayıp, Meşrutiyetin ikinci kez ilanı sonrasında gerçekleştiği için Meşrutiyete yönelik beklentilerin de boşa çıkması anlamına gelmektedir. Oysa Meşrutiyet, hürriyet, müsavat, uhuvvet ve adalet sloganları eşliğinde ülke genelinde büyük bir coşku ve heyecanla kutlanırken istikbale dair de büyük bir umut yaratmıştı. Fakat başta Girit olmak üzere yaşanan toprak kayıpları büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur.

Konuya dair yapılmış çok az sayıda akademik çalışma vardır. Zira YÖK tez merkezinde *Girit Sorunu, 1910-1911 Yunanistan Boykotu* şeklinde yapılan tarama sonucunda herhangi bir kayıt çıkmazken *Girit Meselesi* şeklinde yapılan tarama sonucunda ise konuyla doğrudan ilgili iki yüksek lisans tezi ile Çağıl Sağun'un doktora tezi çıkmaktadır. Bir diğer önemli nokta da bu çalışmaların 2019 yılı ve sonrasında yapılmış olmasıdır. Gülşah Demirci tarafından yapılan *Osmanlı Basın Kaynakları Işığında Girit Meselesi (1866-1869)* başlıklı çalışmanın sınırlandırıldığı yıllar boykotu kapsamadığı görülmektedir. Doğanay Dinçer tarafından yapılan *Tanın Gazetesine Göre Girit Meselesi (1908-1913)* başlıklı çalışma ise boykotu kapsamasına rağmen boykottan hiç bahsetmemektedir. Konunun bu kadar az çalışılmış olmasının

yanı sıra boykotu ele alan yayınlanmış eser olmaması Çağıl Sağun'un çalışmasını daha da önemli hale getirmektedir.

Kısaltmalar, Giriş, Kaynakça ve Eklerin haricinde üç bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölümü, *Osmanlı Hâkimiyetinden Muhtariyete Girit Sorunu: İsyandar Çağı (1821-1910)* (ss. 7-101), İkinci Bölümü *Girit Meclisinin Yunan Kralı Adına Yemini ve İlhak: Sona Doğru (1910-1913)* (ss. 103-203), Üçüncü Bölümü ise *1910-1911 Yunanistan Boykotajı* (ss. 205-348) başlığını taşımaktadır.

Çalışma, doktora tezi olarak hazırlanmış olmasının da etkisiyle oldukça zengin bir literatüre sahiptir. Eserde kullanılan çalışma ve materyaller ise kaynakçada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, yayınlanmış vesikalar, süreli yayınlar, kitaplar ve tezler ile makaleler şeklinde sınıflandırılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi başlığı altında arşivde bulunan ve kullanılan konuyla ilgili belgelere, kitaplar ve tezler ile makaleler başlığı altında konuyla ilgili çalışmalara, yayınlanmış vesikalar başlığı altında çeşitli yayınlar ile düstur ve zabıtlara, süreli yayınlar başlığı altında ise gazetelere yer verilmiştir. Gazeteler Osmanlıca, Rumca ve yabancı şeklinde tasnif edilirken yabancı gazete olarak sadece *The Times* ile *Mecheroutiette*'nin kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Zira soruna birçok devletin müdahil olmasına karşın bunlara ait gazetelerin kullanılmadığı görülmektedir. Oysa bu durum, ilgili ülkelerin kamuoyunun soruna bakışı ile yaşanan gelişmelere yönelik tepkisini ve bu tepkilerin hükümetlerinin politikaları üzerinde etkili olup olmadığı konusunda fikir verebilirdi. Bununla birlikte çalışma, sahip olduğu kaynakçayla konuya ilgi duyanlar açısından ciddi bir literatür desteği sunmaktadır.

Çalışmanın sonunda yer alan ekler kısmında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinden alınan ve çalışmada kullanılan belgelerin orijinaleri ve transkripsiyonları ile *Prodos* ve *Tahidromos* gazetelerindeki konuyla ilgili haberler ile Türkçe çevirilerine yer verilmiştir.

Yazar, çalışmanın giriş kısmında (ss. 1-5) adanın, ilk yerleşimin ortaya çıkışından Osmanlı hâkimiyetine girişine kadar olan tarihi hakkında bilgi verdikten sonra tarih boyunca ilgi görmesinin nedenlerini, Hristiyan ahalinin Osmanlı idaresine yönelik isyan girişimleri ile bu isyanlara yönelik uluslararası ilginin nedenlerini irdelemektedir. Bu bağlamda öncelikle soruna dair genel bir çerçeve çizerek Osmanlı'nın iç meselesi olmaktan çıkarak

uluslararası bir hâl almasında etkili olan ve *düvel-i hâmiye* adı verilen İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın bu süreçteki rollerini sorgulayarak konunun Doğu Sorunundan bağımsız değerlendirilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Fakat Doğu Sorununa dair tatmin edici bir açıklama yapmamıştır. Buna karşın Rumların isyanlarının nedenlerine dair bulunduğu tespitlerle süreci daha anlaşılır kılmıştır.

Osmanlı Hâkimiyetinden Muhtariyete Girit Sorunu: İsyanlar Çağı (1821-1910) (ss. 7-101) başlıklı birinci bölüm, *Muhtariyete Giden Süreçte Girit İsyanları ile II. Meşrutiyet'in İlanı ve Sonrası Girit Sorunu* olarak iki kısma ayrılmaktadır. Yazar birinci kısımda Girit'in muhtariyet kazanmasını önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek 1821 Mora İsyanı'nın meydana gelmesine yol açan iç ve dış faktörleri değerlendirerek yaşanan gelişmelerin isyandaki rolünü ortaya koymaya çalışmıştır. Bu noktada Mora İsyanı'nın Balkan ulusları için örnek teşkil ettiğini dile getirerek diğer azınlıkların da benzer yola başvurduklarına dikkat çekmektedir. Ayrıca, Giritli Rumların çıkardıkları 1866, 1878, 1885, 1894/1895 yıllarındaki isyanların nedenlerini inceleyerek süreci tetikleyen en önemli gelişme olarak Yunanistan'ın bağımsızlığını öne çıkararak bu isyanların 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşına olan etkisini, Osmanlı'nın savaşı kazanmasına rağmen büyük devletlerin sürece müdahil olmasıyla birlikte Girit'in tarafsız ve muhtar bir vilayete dönüşme sürecini ele almıştır (s. 34). İkinci kısımda ise II. Meşrutiyetle birlikte yaşanan toprak kayıplarına yönelik toplumsal tepkileri şehirlerin sosyo-ekonomik ve demografik yapılarını temel alarak açıklamaya çalışmıştır. Hatta Girit meselesine de bu açıdan yaklaşarak 1893-1914 yılları arasındaki nüfus sayımlarını esas alarak vilayet ve sancakların demografik yapılarına atıfta bulunmak suretiyle yapılan miting ve boykotlarda Giritli Müslüman nüfus ile Rumların yoğun olarak yaşadığı şehirlerin öne çıktığını iddia ederek bunu somut örnekler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Yazar ayrıca Girit meselesi üzerinden Türk-Yunan ilişkisini sorgulayarak büyük devletlerin bu ilişki üzerindeki etkilerine vurgu yapmaktadır.

Girit Meclisinin Yunan Kralı Adına Yemini ve İlhak: Sona Doğru (1910-1913) (ss. 103-203) başlıklı ikinci bölümde yazar, 1910 yılında Girit'te meydana gelen isyan nedeniyle Osmanlı'nın kendi hukukunu uluslararası camiaya tekrar hatırlatmak için verdiği mücadele ile yemin kriziyle başlayan sürecin ilhaka evrilmesini irdelemiştir. Bu bağlamda meseleyi Giritli Hristiyan mebusların Yunan meclisine katılma girişimi ile bunun üzerine başlayan diplomasi savaşı çerçevesinde ele almıştır. Ayrıca Yunanistan ve

büyük devletlerin meselenin uluslararası soruna dönüşmesindeki rolleri ile Osmanlı'nın yemin olayı öncesinde büyük devletlerin dikkatini çözüme çekmeye yönelik çabalarına değinmiştir. Müteakiben seçim sonucunda teşekkül eden Girit Meclisi'nin Yunan kralı adına yaptığı yemin teşebbüsleri ile Osmanlı'nın bunlara yönelik tepkisini ve büyük devletlerin bu süreçteki tutumunu irdeleyerek Trablusgarp ve Balkan savaşlarının sorun üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır. Nitekim Girit, Balkan Savaşları sonunda imzalanan Londra Antlaşması ile Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış, kısa bir süre sonra da Yunanistan'a katılmıştır.

1910-1911 Yunanistan Boykotajı (ss. 205-348) başlıklı üçüncü bölümde yazar, 1908-1910 yılları arasında Girit için düzenlenen mitingler sırasındaki toplumsal heyecanın boykot fikrinin gelişimine olan etkisi üzerinde durarak Yunanistan'a uygulanan boykotun uygulanış fikri ve duygusal zeminine dikkatleri çekmeye çalışmıştır. Boykotun uygulanışını bölge bazında ele alan yazar, birçok yere ise yüzeysel şekilde temas etmiştir. Bu esnada Giritli göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı şehirler üzerinden boykot ile demografik yapı arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Ayrıca Boykotaj Cemiyetinin boykotun ortaya çıkışındaki ve uygulanışındaki rolü üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra Osmanlı, Osmanlı Rumları, Yunanistan ile büyük güçlerin boykota yönelik tepkilerini ve boykotun bunlar üzerindeki etkilerini irdeleyerek boykotun devam ettiği şartlara dikkat çekmiştir. Yazar, Osmanlı ile Yunanistan arasındaki ticari dengesizlik ile Yunanistan'ın denizlerdeki hâkimiyetinin fiyatlar üzerinde yaratacağı olumsuz etkiye rağmen millî menfaatlerinden dolayı boykot kararının alınması gerektiğini dile getirerek süreç üzerinde etkili olan temel dinamiklere atıfta bulunmuştur. Fakat sürecin uzamasıyla birlikte cemiyet ile hükümet arasında çatışmaya neden olan ve buna rağmen devam eden boykotun sessiz sedasız sona ermesinde ise fiyat artışlarından kaynaklanan olumsuz etkilerinin etkili olduğunu ileri sürmektedir.

Sonuç olarak çalışma, Giritli Rumların önce muhtariyete daha sonra da bağımsızlığa gidiş sürecini ele almaktadır. Çalışmada, sürecin en önemli aktörleri olarak Girit meclisinin adına yemin ederek ilhak kararı aldığı Yunan Kralı ile Yunanistan, meseleyi Osmanlı'nın iç sorunu olmaktan çıkararak uluslararası bir soruna dönüştüren büyük güçler ve bilhassa sorunu daha da derinleştirerek içinden çıkılmaz bir hale getiren İngiltere öne çıkmaktadır. Bunun üzerine Türk halkı, sürecin en önemli müsebbibi olarak gördüğü Yunanistan'a ekonomik boykot uygulamaya karar vermiştir. Bu yönüyle çalışma özgündür. Fakat bazı vilayet ve sancaklardaki mitingler ile boykotun

uygulanışına dair verilen bilgiler çok yüzeyseldir. Buna rağmen çalışma, boykota gidilen sürecin siyasi, sosyal, ekonomik ve düşünsel durumunu çok iyi yansıttasının yanı sıra konuyu bu açıdan ele alan ilk çalışma olması bakımından konuya dair daha önce yapılmış olan çalışmalardan ayrılmaktadır. Nitekim çalışma, Girit'in bağımsızlığını kazanarak Yunanistan'a bağlanma sürecinde yaşananlara dair çizmiş olduğu perspektifin yanı sıra Giritli Rumların, Yunanistan'ın ve sürece müdahil olan başta İngiltere olmak üzere büyük güçlerin güvenilmez tutumlarına karşılık olarak Türk halkının vermiş olduğu mücadeleyi gözler önüne sermektedir.